

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ СУЧАСНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

ад'юнкт кафедри теорії держави та права НАВС
Зелена Ірина Володимирівна

Загальна тенденція формування та розвитку громадянського суспільства в умовах ринкової економіки загострює увагу на підвищенні ефективності правового регулювання індивідуальних відносин, що стосуються сфери дії приватного права, а саме диференціації предмету, розширення його змісту та удосконалення механізму. Протягом останніх років відбулася переорієнтація та вдосконалення законодавства України з урахуванням вимог сучасності: запроваджено інституту прав людини і громадянина, враховано досвід європейських країн.

Проблемам приватного права присвячені дослідження фахівців як з теорії держави та права і галузевих спеціалістів, таких як С.С. Алєксєєва, О.А. Банчука, Г.Ф. Шершеневича, Г.О. Прокоповича, Н.П. Асланяна, Р.Б. Сивого, О.Ф. Скаун, в яких автори торкались різних аспектів приватного права: поняття системи, предмета, процесу виникнення та становлення.

Разом з цим, недостатньо дослідженим залишається питання зародження та еволюції приватного права, розуміння його в історичному контексті та осмислення тенденцій розвитку в розрізі соціально-політичних, економічних трансформацій сучасного українського суспільства. У зв'язку з цим, актуалізується проблема генезису приватного права, виявлення джерел, напрямків розвитку прогнозування перспектив.

Первинні згадки про приватне право відображені в працях мислителів давнього часу. Найперша з них приписується Тіту Лівію, а власне приватні норми вже містяться, як вважають дослідники держави та права, в Законах Ману та Законах Хамурапі. В Законах стародавніх цивілізацій окреслені не лише першопочаткові положення приватного права, а й відповідальності за порушення його норм.

Вагомий внесок у розробку приватного права було зроблено юристами Стародавнього Риму Ульпіаном, Павлом, Нервою. Особливої популярності набуло визначення приватного і публічного права, дане у першому фрагменті книги I Дигестів Юстиніана, де воно наведене у вигляді сентенції Ульпіана. Останній зазначав: "Публічне право – те, що стосується становища римської держави, приватне – те, що стосується користі окремих осіб; існує корисне у суспільному відношенні й корисне у приватному відношенні".

Положення римського приватного права шляхом судової практики або через видання нормативних актів модифікується та

знаходить своє відображення в праві європейському, задаючи при цьому напрямок формування та розвитку, зокрема цивільного права як базової галузі приватного.

Наступним визначним кроком в історії розвитку приватного права стало створення Цивільного кодексу Франції більш відомого як Кодекс Наполеона в якому були відображені та вдосконалені здобутки у сфері приватних правовідносин та відповідальності. Особливу увагу було приділено Наполеоном приватній власності, так він зазначав: “Велику помилку уряду становить надмірне прагнення до батьківської опіки нбад власністю, внаслідок цього воно руйнує і свободу, і власність”, що було в повній мірі відображено в основних положеннях цивільного кодексу Наполеона. Пізніше було створене так зване Німецьке цивільне уложення, що визначало ряд положень, пов’язаних з приватним правом та відповідальністю.

Грунтовна розробка категорій приватного права та інституту відповідальності в межах зазначеного нормативного обсягу розпочалася на зламі XIX-XX століття.

На думку українського правознавця того часу, доктора державного права, М.Ю. Чижова підвалинами приватного права є не індивідуальні, а публічні інтереси. Турбуючись про всіх, держава турбується водночас і про себе, у такому разі індивід та його приватне право є засобами для досягнення цінностей, корисних для всієї спільноти.

На нашу думку, погодитися з такою позицією вкрай важко, оскільки саме індивідуальні інтереси покладені в основу предмету регулювання приватного права, що забезпечує гармонійний розвиток громадянського суспільства.

За часів радянської влади правова наука в своїй системі здебільшого не визнавала виокремлення приватного права поряд з публічним. Так, В.І. Бошко у своїй праці з історії світової правової думки, яка залишалася єдиним радянським підручником у цій сфері з 1925 по 1955 рік, стверджує, що в умовах нової радянської правової і економічної політики цей поділ не має значення внаслідок скасування приватної власності на засоби виробництва та піднесенням колективного та суспільного інтересу над приватним. В таких умовах майже усі види суспільних відносин набули статусу публічності. Пояснюється це тим, що будь-яке порушення суб’єктивного права мало суспільно небезпечний характер наслідком чого ставало вжиття заходів державного примусу.

Так, право радянського періоду мало імперативний характер, було аспектом державної політики, забезпечувалося партійною владою, що обумовлювалось існуючою формою державно-правового режиму. При цьому стримувалося повне волевиявлення, мало місце проникнення

держави у всі сфери суспільного життя, розчинення приватного права як такого у праві публічному.

Характерною рисою розуміння сучасною юридичною наукою приватного права є плюралізм, результатом чого є виокремлення різних методологічних підходів. Таким чином приватне право трактується як: сукупність норм, що регулюють суспільні відносини у сфері приватного інтересу; надгалузь, яка представлена системно-впорядкованою єдністю галузей права, засновану на комплексності правового регулювання; галузь права з власними особливостями предмету та методу; тожне цивільному праву поняття; приватно-правова властивість права, яка по-різному виявляється в окремих галузях права.

Отже, процес виникнення та становлення приватного права бере свій початок з давніх часів та продовжується до теперішнього часу. Зародки приватного права містяться у найдавніших джерелах і характеризуються певною примітивністю та недосконалістю, однак це ще раз підтверджує думку щодо первинності приватних відносин щодо публічних. Період середньовіччя більш широко окреслює та розкриває можливості приватного права, зосереджуючи увагу на приватній власності особи та її захисті. Право радянського періоду, навпаки, заперечує існування приватного права, виводячи регулювання майже усіх сфер суспільного життя на державний рівень. Сучасні погляди на приватне право ґрунтуються на зростанні соціальної та персональної цінності права як такого, утвердження демократичних засад та прав людини і громадянина.